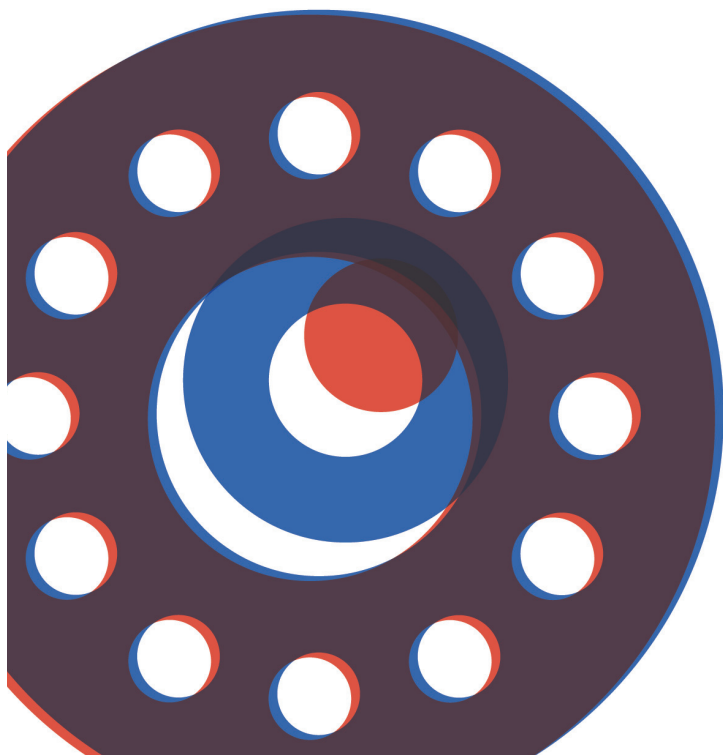

SMJERNICE ZA JAVNE POLITIKE:

LOKALNA KULTURNA INFRASTRUKTURA I KORIŠTENJE PROSTORNIH RESURSA KULTURNE BAŠTINE

IMPRESSUM

AUTORICE: dr. sc. Ana Žuvela, Institut za razvoj i međunarodne odnose
Petra Marčinko, Art radionica Lazareti

ANALIZA DRUŠTVENOG UTJECAJA SMJERNICE: Stjepan Mikec

UREDILE: Ana Abramović, Tatjana Vukadinović

LEKTURA I KOREKTURA: Tatjana Vukadinović

DIZAJN: Barbara Majnarić

Zagreb, 2023.

*Dokument je nastao u sklopu projekta **Nova javna kultura i prostori društvenosti**. Projekt sufinancira Europska unija iz Europskog socijalnog fonda, u sklopu Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali. Za više o EU fondovima: www.esf.hr i www.strukturnifondovi.hr*

Nositelj projekta je Savez udruga Klultura. Partneri u projektu su: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Savez udruga Kaoperativa, Platforma Doma mladih, Art radionica Lazareti, Savez udruga Molekula, Savez udruga Rojca, Kurziv - Platforma za pitanja kulture, medija i društva, Savez udruga Operacija grad, Platforma za Društveni centar Čakovec, Drugo more.

Sadržaj smjernica isključiva je odgovornost Saveza udruga Klultura.

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

SMJERNICE ZA JAVNE POLITIKE:

LOKALNA KULTURNA INFRASTRUKTURA I KORIŠTENJE PROSTORNIH RESURSA KULTURNE BAŠTINE

Savez udruga Klultura, Ulica Baruna Trenka 11, 10 000 Zagreb
tel: 01/7898-732, mob: 091/2582-567
www.clubture.org

SADRŽAJ

1	UVOD	1
2	PREGLED LOKALNE KULTURNE INFRASTRUKTURE	3
3	PITANJE KULTURNE INFRASTRUKTURE U JAVNIM POLITIKAMA	6
	3.1. Ulaganja u kulturnu infrastrukturu kulturnih i društveno-kulturnih centara	8
4	PROSTORNI RESURSI KULTURNE BAŠTINE	11
5	NACIONALNI OKVIR ZA UPRAVLJANJE KULTURNOM BAŠTINOM I FINANCIRANJE KULTURNE BAŠTINE	12
	5.1. Zakonski okviri	12
	5.2. Zaštićena i preventivno zaštićena kulturna dobra	12
	5.3. Financiranje kulturne baštine	13
6	PLANIRANJE I RAZVOJ KULTURNE BAŠTINE U KULTURNIM I DRUGIM POLITIKAMA	14
7	UPRAVLJANJE KULTURNOM BAŠTINOM	16
8	SMJERNICE ZA RAZVOJ LOKALNE KULTURNE INFRASTRUKTURE I KORIŠTENJE PROSTORNIH RESURSA KULTURNE BAŠTINE	18
9	BIBLIOGRAFIJA	20
10	PRILOG. Analiza društvenog utjecaja za smjernicu „Lokalna kulturna infrastruktura i korištenje prostornih resursa kulturne baštine“	21

Dokument smjernice „Lokalna kulturna infrastruktura i korištenje prostornih resursa kulturne baštine“ nastao je u sklopu projekta *Nova javna kultura i prostori društvenosti* te predlaže unapređenje lokalnih i nacionalne javne politike koje se tiču javne lokalne infrastrukture za kulturu i društvene aktivnosti.

U procesu izrade smjernica u sklopu projekta *Nova javna kultura i prostori društvenosti* sudjelovali su okupljeni projektni partneri. Smjernice sažimaju (sa)znanja prikupljena iz istraživačkih aktivnosti na temelju kojih su osigurana argumentirana i znanstveno utemeljena rješenja za razvoj javnih politika. Rješenjima koja predlažu smjernice nastoji se odgovoriti na detektirane probleme vezane za infrastrukturu za kulturu i društvene aktivnosti te osigurati daljnji razvoj ovog područja. Sustavnu podršku ovoj infrastrukturi je, zbog njenog opsega i važnosti, moguće osigurati jedino kroz javne politike.

Pod „novom javnom kulturom“ podrazumijevamo skup ciljeva kulturne politike koji nije definiran niti institucionalnim oblikom (npr. kazalište) niti umjetničkom disciplinom (npr. glazba), već svojom funkcijom u zajednici. Bitan aspekt *nove javne kulture* čini decentralizirana javna prostorna infrastruktura koja omogućuje širokim slojevima stanovništva pristup kulturnim sadržajima, sudjelovanje u njihovom kreiranju te međudjelovanje kulture i drugih društvenih aktivnosti.

Projekt se nadovezuje na postojeće suradnje organizacija koje su u svojim lokalnim sredinama inicirale proces uspostave društveno-kulturnih centara na temelju sudioničkog upravljanja, a ovime se dodatno učvršćuje postojeća suradnja te širi na druge aktere, nove organizacije civilnog društva, akademsku zajednicu i lokalne kulturne institucije. Kroz raznovrsne kapacitete geografski disperziranih partnera i njihovu povezanost s lokalnim zajednicama i organizacijama civilnog društva osigurava se slojevito promišljanje nove javne kulture i njene važnosti za društveni razvoj. Svrha projekta je stvoriti znanstveno utemeljenu podlogu za reformu kulturne politike koja će unaprijediti okvir za lokalnu infrastrukturu za kulturu i društvenost te omogućiti decentralizaciju, veću inkluzivnost i dostupnost te razvoj sudioničkog upravljanja.

Prostori kao ključna kulturna infrastruktura jedan su od gorućih problema

kulturnog sustava, pogotovo za one aktere u kulturi koji nemaju status javne ustanove uz pomoć kojeg se (donekle) rješava pitanje prostora za djelovanje, stvaranje, rad sa zajednicom, razmjenu itd. Infrastruktura za mješovite organizacijske oblike s raznolikom namjenom nameće se kao posebno kompleksno pitanje, kao i problem korištenja prostornih resursa kulturne baštine kojim će se baviti ovaj dokument preporuka za kulturnu politiku.

2 PREGLED LOKALNE KULTURNE INFRASTRUKTURE

Prostori, prostorni resursi i kapaciteti spadaju u prvu asocijativnu, ali i praktičnu kategoriju kojom se definira široki pojam kulturne infrastrukture. Ovaj dokument smjernice bavit će se prostorom i resursima kulturne baštine, no na samom početku valja upozoriti da prostorna infrastruktura nije istoznačnica kulturnoj infrastrukturi. Kulturna infrastruktura ne uključuje samo objekte, strukture i prostore namjenjene kulturnim djelatnostima, nego obuhvaća širi dijapazon resursa potrebnih za stabilno funkcioniranje kulturnog sustava. U tom smislu u kulturnu infrastrukturu ubrajamo i institucionalne, organizacijske kapacitete, strukture javnih politika, brojnost i kvalitetu kulturnih aktera na lokalitetu, umreženost i dinamičnost suradnje na translokalnom, nacionalnom i međunarodnom planu itd.

Imajući u vidu da su lokalne razine nositelji kulturnog sustava u Republici Hrvatskoj i neposredno izvorište infrastrukturne potpore kulturnom sektoru, prostorni resursi će se analizirati u kontekstu lokalnih zajednica, odnosno jedinica lokalne samouprave te u kontekstu nepokretnih dobara kulturne baštine.

Slijedeći logiku tri osnovna elementa produkcije, distribucije i konzumacije kulturnog sadržaja koji se odnose na „prostore umjetničkih konvencija, vrijednosti, prostorne lokacije i društvene mreže umjetnika i kulturnih radnika te društva, što uključuje društvene norme, vrijednosti, zakone, institucije i socijalne strukture“ (Alexander, 2003 u Mišković, 2022:264), prostorna infrastruktura za kulturu tipološki se može razložiti u tri osnovna tipa:

- “produkcijski prostor (ateljei, studiji, pokusne dvorane, kazališta, radionice itd.);
- prostori distribucije kulturnog sadržaja (knjižnice, knjižare, komercijalne galerije i sl.);
- prostori prezentacije kulturnog sadržaja (kazališta, koncertne dvorane, muzeji, galerije, kina itd.)” (Mišković, 2022: 264).

Sukladno obliku, vrsti, vremenu, potrebi i načinu korištenja, kao i profilu korisnika prostora, prostorna infrastruktura za kulturu može se dijeliti na stalnu i povremenu, na javnu, djelomično javnu i privatnu. Stalna infrastruktura obuhvaća prostore (objekte, građevine itd.) koji su trajno

namjenjeni za kulturu, bilo za produkciju, distribuciju ili prezentaciju kulturnog sadržaja (npr. zgrade muzeja, kazališta, knjižnica, kulturnih centara itd.). Povremena infrastruktura podrazumijeva javne prostore na otvorenom koji imaju mješovitu namjenu, tj. prostore koji nisu namjenjeni za kulturne djelatnosti, ali po potrebi to mogu postati (javne površine, napušteni prostori itd.). Javne površine koje su pod ugovorima za korištenje i/ili koncesijom mogu se definirati kao djelomično javni prostori za kulturu, dok su privatni prostori za kulturu u privatnom vlasništvu (npr. privatne galerije, muzeji itd.) ili pripadaju organizacijama civilnog društva (npr. sakralni objekti).

Sukladno kulturnoj djelatnosti i umjetničkoj praksi za čije se potrebe produkcije, distribucije ili konzumacije prostor koristi, prilagodba povremenih prostora može biti manje ili više zahtjevna. Također, kod korištenja i kulturne namjene prostora otvara se važno pitanje klasifikacije, statusa i vlasništva prostora. U tom kontekstu o kulturnoj infrastrukturi možemo govoriti kao 1. objektima u javnom vlasništvu s javnom namjenom, 2. zaštićenim objektima kulturne baštine, 3. prostorima koji su u mješovitom vlasništvu, o čemu i ovisе promjene namjene prostora. To su tri glavne klasifikacije prostora koje imaju velik utjecaj na zahtjevnost korištenja prostora. Nezaobilazni faktor pri razmatranju kulturne infrastrukture je status korisnika prostora. Naime, akteri u kulturi kojima je javna uprava ili javno tijelo (su)osnivač koriste javne prostore bez ugovornih ograničenja s iznosom naknade za korištenje ili vremenskim okvirom. Također, u većini slučajeva javne ustanove u kulturi koriste javne prostore u vlasništvu jedinice lokalne uprave koja je osnivač javnih ustanova. U iznimnim slučajevima, javni prostor je u vlasništvu javne ustanove ili javna ustanova koristi prostor koji je u mješovitom vlasništvu, npr. države i jedinice lokalne samouprave ili u vlasništvu trgovačkih društava, zavoda i drugih pravnih osoba čiji je osnivač država i/ili jedinica lokalne odnosno područne samouprave.

Jedno od gorućih pitanja kada je riječ o društveno-kulturnim centrima je upravo pitanje korištenja javne prostorne infrastrukture od strane aktera koji nemaju status javne ustanove u kulturi. Riječ je o organizacijama civilnog društva (udruge, savezi udruga, umjetničke organizacije, neformalne platforme) koje nemaju statusno pravo korištenja javnih prostornih resursa bez naknade ili uz minimalnu naknadu. Nedostatak adekvatnih prostora za rad jedan je od osnovnih problema s kojim se suočava niz organizacija civilnog društva, a što je, uz financijsku nesigurnost, izravna posljedica neravnopravnog položaja civilne scene u kulturnom sustavu. U većim sredinama je rješavanje problema korištenja

prostora tema zajedničkih zagovaranja i dugoročnih nastojanja civilnih aktera, no u manjim gradovima u kojima ne postoji velik broj (angažiranih i kapacitiranih) civilnih aktera, pitanje iznalaženja i korištenja prostora za rad postaje veće i teže (Tonković i Pašalić, 2020). Kako ne postoji usustavljen popis kulturne infrastrukture na razini države ili pojedinih gradova, nije moguće tvrditi koliki je broj javnih prostora za kulturnu namjenu u odnosu na potrebe potencijalnih korisnika, no prakse postojećih neformalnih društveno-kulturnih centara i prostora koje koriste akteri civilnog društva iz područja kulture i umjetnosti ukazuju da prostora nema dovoljno, da ih se iznimno teško dobiva na korištenje te da su uvjeti korištenja ograničeni ugovornim periodima koji su definirani kratkim rokovima, u većini slučajeva od pet godina s mogućnošću produženja. To sve skupa ilustrira jako teško stanje u korištenju kulturne infrastrukture zbog stalnog pritiska moguće promjene ili prenamjene prostora (pogotovo u turistički aktivnim dijelovima države).

3 PITANJE KULTURNE INFRASTRUKTURE U JAVNIM POLITIKAMA

Prostori u kulturi, odnosno prostorna kulturna infrastruktura ulazi u djelokrug nekoliko javnih politika. Prva razina je politika prostornog uređenja i upravljanja prostorom koja se vodi sukladno zakonima i dokumentima javne politike za područje prostornog uređenja. Hrvatski sabor donosi strateške dokumente prostornog uređenja (Strategiju i Program prostornog uređenja države) i dvogodišnji program mjera za unapređenje stanja u prostoru države. Provedba svih dokumenata prostornog uređenja (uključujući i onih koje donose jedinice lokalne i regionalne samouprave) u ovlasti je državne uprave (Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine) za zahvate u prostoru od značenja za državu, ureda državne uprave u županijama, odnosno ureda Grada Zagreba za ostale zahvate u prostoru¹.

U kontekstu prostornog uređenja, u djelokrug predstavničkih tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave ulazi donošenje prostornih planova i dvogodišnjih programa mjera za unapređenje stanja u prostoru za njihovu teritorijalnu jedinicu te davanje mišljenja o dokumentima prostornog uređenja šireg teritorija odnosno razine. U djelokrug upravnih tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave ulazi praćenje stanja u prostoru, izrada dokumenata praćenja stanja u prostoru, organizacija izrade i donošenja prostornih planova te obavljanje drugih stručnih poslova s tim u vezi, s time da županijsko upravno tijelo (županijski zavodi za prostorno uređenje) izrađuje prostorni plan županije.

Prostorna politika ima izravni utjecaj na stanje, raspoloživost, namjenu i upravljanje prostornom kulturnom infrastrukturom. Provedba prostorne politike, odnosno postupak izrade i donošenja dokumenata prostornog uređenja, zahtijeva suradnju svih resora (zaštita i očuvanje baštine, zaštita i očuvanje okoliša, socijalna skrb, demografija, gospodarski, društveni i kulturni razvoj, regionalni razvoj itd.) čije je djelovanje u bilo u kakvoj vezi s prostorom, pa i šire javnosti, što proizlazi već iz samih načela na kojima se temelji prostorno uređenje, a naročito iz načela integralnog pristupa u planiranju i načela usuglašavanja interesa korisnika prostora,

namjene prostora i prioriteta djelovanja u prostoru. Što se tiče lokalne kulturne infrastrukture važno je napomenuti da je, prema Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, za donošenje prostornih planova nadležno predstavničko tijelo, ali da izvršno tijelo upravlja javnom prostornom infrastrukturom. Na lokalnim razinama se prostori za kulturnu namjenu spominju u generalnim urbanističkim planovima (GUP), ali često nisu jednoznačno definirani jer kultura nema posebnu oznaku, pogotovo u prostornim planovima manjih sredina. Osim prostora koji imaju posebnu oznaku kulturne namjene, za kulturne potrebe se mogu koristiti prostori društvene namjene, ali i javni prostori koji su u vlasništvu jedinica lokalne i regionalne uprave, a koji nemaju preciziranu namjenu. Baze podataka o javnim prostorima koji bi se mogli koristiti za potrebe kulture nisu ujednačene od jedne lokalne jedinice do druge, dok u nekima takve baze nisu dostupne. U raspoloživim primjerima se izdvaja projekt *Kulturna infrastruktura zajednice* koji se financira u sklopu novog programa *Kultura i umjetnost u zajednici* Grada Zagreba.

Osim prostora koji su u vlasništvu jedinica lokalne i regionalne samouprave, u gradovima se nalaze i prostori koji su u vlasništvu države te su kao takvi zavedeni u Središnjem registru državne imovine. Središnji registar državne imovine uključuje svu imovinu u vlasništvu Republike Hrvatske, jedinica lokalne odnosno područne samouprave, imovinu svih ustanova kojima je jedan od osnivača Republika Hrvatska, odnosno jedinica lokalne i/ili područne samouprave, imovinu svih trgovačkih društava, zavoda i drugih pravnih osoba čiji su osnivači Republika Hrvatska i/ili jedinica lokalne i/ili područne samouprave itd.

Pitanje vlasništva kulturne infrastrukture utječe i na pitanje uvjeta korištenja, na oblike upravljanja i razine ulaganja. Javni prostori bi, u pravilu, trebali biti dostupniji za kulturne aktivnosti koje su od javnog interesa za zajednicu u kojoj se nalaze. Također, stvaranje kulturnih prostornih punktova doprinosi vitalnosti društvene sredine, bila ona urbana ili ruralna. Kulturne aktivnosti generiraju suradnje, umrežavanja, dinamike kretanja, stvaralačke procese kojima se gradi društveni, kulturni, simbolički i ekonomski kapital. Prepoznavanje ključne uloge prostora u kulturnom djelovanju, radu i razvoju je konačno uneseno u propozicije recentno donesenog Zakona o kulturnim vijećima i financiranju javnih potreba u kulturi. U Zakonu je propisana mogućnost dodjele prostora za rad. Ta mogućnost podrazumijeva da tijelo države uprave koje je nadležno za upravljanje javnim nekretninama može Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske dati na upravljanje nekretninu koju Ministarstvo daje u

¹ Preuzeto s mrežnog izvora: https://mpgi.gov.hr/UserDocImages//dokumenti/Prostorno/Planovi//PP_instrumentima_do_rjesenja.pdf (2. 2. 2023.).

zakup „fizičkim i pravnim osobama koje djeluju u području kulture za potrebe kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, produkcije, distribucije, edukacije i sudjelovanja u kulturi, za čuvanje građe koja ima status kulturnog dobra te kada obavljaju djelatnost koja je od interesa za Republiku Hrvatsku prema posebnim propisima“². Ista mogućnost dodjele prostora propisana je i za izvršna tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave koja mogu ne samo dati javni prostorni resurs u zakup, nego mogu „i neposrednom pogodbom nekretninu i prostor za rad u njezinu vlasništvu dodijeliti u zakup pravnoj osobi čija je djelatnost od posebnog interesa za kulturni razvitak jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave.“³

3.1. Ulaganja u kulturnu infrastrukturu kulturnih i društveno-kulturnih centara

Kao što ne postoji usustavljena baza podataka o kulturnoj infrastrukturi, tako ne postoji ni dostupna baza podataka o ulaganjima u kulturnu infrastrukturu, posebno u kulturne i društveno-kulturne centre. Jednako tako ne postoje niti posebne linije financiranja koje bi bile namijenjene održavanju, upravljanju i programiranju kulturne infrastrukture, a praksa Zaklade „Kultura nova“ u tom smislu predstavlja iznimku sa svojim programom podrške za upravljanje prostorima koja postoji od 2012. i na godišnjoj razini dodjeljuje sredstva za javne prostore koje organizacije civilnog društva u suvremenoj kulturi i umjetnosti koriste za suvremenu kulturu i umjetnost. U razdoblju od 2012. do 2022. uloženo je u taj program podrške 3,42 milijuna eura, a neki od podržanih prostora bili su i društveno-kulturni centri koje je Zaklada podržavala i kroz program podrške namijenjen razvoju zagovaračkih platformi na lokalnim razinama. Iz dostupnih saznanja, ulaganja u kulturne i društveno-kulturne centre nalazimo na nekoliko lokacija u Hrvatskoj, a ovdje ćemo izdvojiti primjere u Zadru, Petrinji i Dubrovniku.

Grad Zadar je uložio više od 6 milijuna eura u strateški projekt Centra za mlade od čega je 85% uložених sredstava osigurano iz ITU mehanizama europskih fondova. Centar se prostire na 4 500 m² i originalno je planiran kao Centar za suvremenu umjetnost, kulturu i mlade u kojem se trebao primijeniti sudionički model civilno-javnog partnerstva u upravljanju prema provedenom projektu *ZadragArt - platforma za suradnju i razvoj*

nezavisne kulture grada Zadra financiranom iz programa *Kultura u centru* u okviru Europskog socijalnog fonda. Međutim, u međuvremenu je kroz period izgradnje Centar promijenio naziv u Centar za mlade te su gradske vlasti odlučile da će Centrom upravljati javna ustanova kojoj je osnivač Grad Zadar. Organizacije civilnog društva moći će koristiti prostor temeljem iskazivanja interesa za prostorima unutar Centra koji će biti oblikovan kao javni natječaj. Drugim riječima, osiguravanje stabilnih prostornih uvjeta za rad aktera u kulturi je naknadno svedeno na natječajnu utakmicu bez jasnih kriterija i odnosa prema izgradnji konceptualne i programske okosnice centra, kao i šire koristi za društveni razvoj grada.

Za razliku od Zadra u kojem je proces uspostave sudioničkog modela društveno-kulturnog centra zaokrenut u osnivanje javne ustanove kojom će upravljati isključivo grad, dok će se organizacije civilnog društva morati nadmetati za korištenje prostora, u Petrinji je otvoren društveno-kulturni centar kojeg je pokrenula udruga IKS. Društveno-kulturni centar ima površinu od 130 m², smješten je u modularni objekt u centar potresom razrušenog grada, a sredstva za njegovo osnivanje, uređenje i uspostavu rada u ukupnom iznosu od oko 75 000 eura osigurana su iz donacija ureda UNICEF Hrvatska, Europskog socijalnog fonda, Montessori grupe, DOKA Hrvatska, Braniteljske građevinske zadruge Osijek, zatim brojnim privatnim i poslovnim donatorima kao i *crowdfunding* kampanjom *#daimamgdje*. Podrška petrinjskom DKC-u osigurana je i iz Središnjeg ureda za demografiju i mlade te iz Vladinog ureda za udruge.

Dotadni primjer ulaganja u prostornu infrastrukturu nalazimo u Dubrovniku u neformalnom društveno-kulturnom centru Lazareta. Dubrovački primjer inicijative za uspostavu društveno-kulturnog centra smješten je u prostor Lazareta koji ima povijesno naslijeđe javne društvene namjene. Lazareti su spomenički kompleks nulte kategorije koji je zaštićen kao nacionalno kulturno dobro te je upisan u UNESCO-ov registar svjetske baštine. Od 2000. godine, udruga Art radionica Lazareti ima potpisan ugovor s Gradom Dubrovnikom kao vlasnikom prostora Lazareta o korištenju triju lađa na 25 godina koje nastanjuju organizacije civilnog društva, Art radionica Lazareti, Regionalni centar za izgradnju zajednice i razvoj civilnog društva DEŠA-Dubrovnik i Studentski teatar Lero, kao stalni korisnici. Te tri lađe čine nukleus razvoja društveno-kulturnog centra u Dubrovniku, a time i očuvanja i dostupnosti prostora kulturne baštine za društvenu namjenu, odnosno očuvanja prostora od komodifikacije za potrebe turističke industrije.

² Preuzeto s mrežnog izvora https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_07_83_1245.html (24. 1. 2023.).

³ Preuzeto s mrežnog izvora https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_07_83_1245.html (24. 1. 2023.).

Djelovanje u zaštićenim spomeničkim objektima je iznimno zahtjevno iz aspekta financiranja i održavanja, ali i svakodnevnog korištenja i obnove koja je podložna posebnim zakonskim propisima, kao što je dalje u tekstu obrazloženo. Kroz projekt *Lazareti – kreativna četvrt Dubrovnika* uloženo je 4,6 milijuna eura od čega je 3,5 milijuna osigurano iz bespovratnih sredstava Europske unije kroz Europski fond za regionalni razvoj. Projektom su se obnovile tri lađe spomeničkog kompleksa koje nastanjuju spomenute organizacije civilnog društva u cilju postizanja kvalitetnog upravljanja kulturnim dobrima te postizanja financijske i sadržajne neovisnosti. Obnova prostora u kojem djeluju organizacije civilnog društva koje tvore neformalni društveno-kulturni centar uspješno je završena. Međutim, u 2025. godini istječe ugovor o korištenju prostora Lazareta temeljem kojeg organizacije rade i djeluju u prostoru. Za sada nisu započeli razgovori između organizacija civilnog društva i Grada Dubrovnika o produžetku ugovora za korištenje, a pritom se Grad već nekoliko puta očitovao da je prostor spomeničke baštine prevrijedan da bi bio korišten za nekomercijalne svrhe što indicira izvjestan prekid korištenja prostora Lazareta u svrhu održavanja i razvoja društveno-kulturnog centra.

Pitanje objekata kulturne baštine otvara nedovoljno istražene potencijale revitalizacije i regeneracije kulturnih dobara putem aktivacije kroz sadržaje koji nisu isključivo komercijalne prirode ili okrenuti samo u smjeru zadovoljenja potreba turizma. U tom smislu, prostorima kulturne baštine valja pristupiti iz pozicije temeljne društvene, kulturne, simboličke, ekonomske, a s time i primarne razvojne vrijednosti, a ne samo kroz prizmu dodane, odnosno sekundarne vrijednosti turističkoj industriji koja u posljednja dva desetljeća opasno sužava raspoloživost javnih prostora za potrebe kulture, tj. društveno-kulturnih aktivnosti i kulturno-umjetničkog stvaralaštva.

4 PROSTORNI RESURSI KULTURNE BAŠTINE

Prostori kulturne baštine kao aktivni prostori kulture jedna su od glavnih tema kulturnih politika na europskoj razini. U Hrvatskoj se kompleksnost ove teme očituje u velikom broju zaštićenih kulturnih dobara, nepostojanju strategije kulturnog razvoja i neusmjerenosti postojećih strategija za prostorno uređenje ili razvoj turizma prema kulturnoj baštini. Zbog toga upotreba kulturne baštine pleše između potpune zapuštenosti i pretjerane iskorištenosti, odnosno od vrlo niske do vrlo visoke razine komercijalizacije. Razvoj baštine u svim regijama Hrvatske vezuje se najviše uz turističku ponudu, dok se utjecaj na razvoj lokalne zajednice ostavlja samo kao potencijalna posljedica. Vidljivo je da je zbog ovakvog stanja, koje je suprotno europskim smjericama, potrebno sustavno pristupiti temi upotrebe, održivosti i upravljanja kulturnom baštinom u lokalnom kontekstu te promovirati holistički i integrirani pristup njenom planiranju i razvoju, participaciju i suradnju u upravljanju, a sve kako bi kulturna baština bila dostupna, sastavni dio razvoja zajednice te aktivni element razvoja gospodarstva od čega može crpiti svoju održivost.

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske razvija mehanizme i uspostavlja mjere zaštite kulturne baštine s ciljem osiguranja njene održivosti. Krovno tijelo u upravljanju kulturnom baštinom u Hrvatskoj je Uprava za zaštitu kulturne baštine pod Ministarstvom kulture i medija koja se grana na lokalnim razinama putem konzervatorskih odjela.

5.1. Zakonski okvir

Temeljni pravni akt upravljanja kulturnim dobrima te promjenama na zaštićenim kulturnim dobrima, kako unutar svjetskog dobra, tako i u kontaktnoj zoni i okruženju, Zakon je o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara koji je usklađen s relevantnim međunarodnim ugovorima i europskim propisima. Važni su i Zakon o prostornom uređenju koji također propisuje obvezu uključivanja posebnih režima korištenja prostora i postupanja u zaštićenim područjima te Zakon o obnovi spomeničke cjeline Dubrovnika koji je donesen 1986. godine na temelju kojega je osnovana jedinstvena ustanova u kulturi Zavod za obnovu Dubrovnika.

5.2. Zaštićena i preventivno zaštićena kulturna dobra

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara⁴ definira utvrđivanje svojstva kulturnog dobra te uređuje vođenje Registra kulturnih dobara. Kulturna dobra se štite preventivno u ograničenom razdoblju, do konačnog određenja svojstva kulturnog dobra te upisa u Registar kulturnih dobara. Lokalno ili regionalno predstavničko tijelo može rješenjem utvrditi svojstvo kulturnog dobra za predmete na svojem području, ako to nije učinilo Ministarstvo.

⁴ Prema člancima 7., 8. i 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, kulturna dobra podijeljena su na tri osnovne vrste: nepokretna (pojedinačna nepokretna dobra, kulturno-povijesne cjeline, kulturni krajolik), pokretna (pojedinačna pokretna kulturna dobra, pojedinačne zbirke, muzejske zbirke) te nematerijalna baština (vještine, izvedbe, izričaji, znanja, umijeća, instrumenti, predmeti, ruktovrine i povezani kulturni prostori koje zajednice prihvaćaju kao svoje kulturne baštine). U registru je na dan 20. 1. 2023. bilo upisano 9091 zaštićenih i preventivno zaštićenih kulturnih dobara. Također, deset dobara s područja Hrvatske upisano je na UNESCO-ov popis svjetske kulturne baštine, kao i 17 nematerijalnih kulturnih dobara.

5.3. Financiranje kulturne baštine

Republika Hrvatska na temelju Nacionalnog programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara, putem posebnog dijela Programa javnih potreba u kulturi, osigurava financijska sredstva za zaštitu i očuvanje dobara koja su u vlasništvu Republike Hrvatske te za izvanredne troškove održavanja dobara u privatnom vlasništvu. Osim iz državnog proračuna, financiranje zaštite i očuvanja kulturnih dobara osigurava se i iz proračuna lokalnih i regionalnih jedinica na čijim se područjima dobra nalaze ili u čijem su vlasništvu. Obnova i održavanje kulturne baštine, osobito materijalne nepokretne baštine, zahtijevaju kapitalne investicije i značajno trošenje proračunskih prihoda (osobito kod održavanja hladnog pogona), stoga je zabrinjavajuća primijećena ovisnost o proračunskim sredstvima te odsutnost diversifikacije izvora financiranja. Još uvijek, a osobito u manje razvijenim dijelovima Hrvatske, pojavljuje se negativan trend slabog ili nikakvog korištenja financijskih sredstava iz fondova EU-a. Istovremeno, zbog takvog opterećenja proračunskih sredstava, događa se nedovoljno ulaganje u pokretnu materijalnu te osobito nepokretnu materijalnu baštinu, kao i u povezane kulturne aktivnosti i manifestacije koje bi trebale biti jedan od glavnih pokretača razvoja ideje kulturne baštine kao kohezivnog sredstva zajednice te turističke promocije. Nailazimo i na problem nedovoljnih financijskih potpora za udruge koje se bave razvojem i zaštitom kulturne baštine.

6 PLANIRANJE I RAZVOJ KULTURNE BAŠTINE U KULTURNIM I DRUGIM POLITIKAMA

Razvojem kulturne baštine se ne upravlja, a pitanjima obnove, zaštite i efikasnog korištenja prostora kulturne baštine ne pristupa na sustavan način. Utvrđen je nedostatak strateškog usmjerenja koji se očituje u nedostatku dokumenata poput strategija kulturnog razvoja jedinica lokalne i regionalne samouprave (JLRS-ova), planova upravljanja kulturnim dobrima, planova obnova, a što perpetuira stanje nedovoljne valorizacije i nejasno artikuliranih kulturnih politika prema značenju i mjestu kulturne baštine u suvremenom životu te njenoj namjeni. Primijećena je i nedovoljna sustavna informatizacija i nedovoljno praćenje podataka o svim tipovima kulturne baštine. Sukladno tome, ne postoje ni razrađeni dugoročni projekti ni prioritetne liste za obnovu, bilo prema stupnju ugroženosti ili potencijala revitalizacije prostora kulturne baštine.

Preveliki utjecaj ekonomske vrijednosti kulture i kulturne baštine vodi do imperativa komodifikacije i komercijalizacije baštine kako bi postala važan izvor prihoda nacionalnih i lokalnih proračuna, a bez sagledavanja negativnih i često štetnih posljedica korištenja baštine u gospodarske svrhe. Tome doprinose i nedostatni konkretni mehanizmi planova upravljanja turizmom, što omogućuje daljnje bujanje pritiska masovnog turizma na kulturnu infrastrukturu te njeno ugrožavanje. Problemi politika prostornog planiranja ogledaju se u nedostatnostima regulativnih okvira za zaštitu kulturne baštine i njezino održivo korištenje. Nedostaje kontinuirana praksa izrade konzervatorskih podloga za izradu prostorno-planskih dokumenata.

Važeći Zakon o prostornom uređenju i gradnji ne obvezuje na izradu prostornih planova za zaštićene kulturno-povijesne cjeline. Evidentan je problem nedovoljnog horizontalnog usklađenja Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara sa Zakonom o zaštiti okoliša i Zakonom o prostornom uređenju koji bi osnažio te zakone da štite kulturnu baštinu. Planovi upravljanja (pojedinačnim lokalitetima ili spomeničkim cjelinama) nemaju zakonsku snagu, oni su siva zona kulturne politike. Izrada procjene utjecaja na baštinu (Heritage Impact Assessment – HIA) nije uključena u zakonodavni sustav Republike Hrvatske.

Primijećena je i nedovoljna valorizacija te nepostojanje strateškog pristupa

korištenju industrijske i vojne baštine, kao i nedostatak nacionalne strategije za aktivaciju skupina materijalne nepokretne baštine kao što su ljetnikovci, dvorci te domovi kulture, a koji su kao takvi kapitalne investicije i istovremeno potencijalni prostori urbane regeneracije. S obzirom na to da su upravo ovi prostori često infrastruktura koju koriste organizacije civilnog društva, važno je istaknuti da u kulturnom sustavu ne postoje smjernice koje bi osigurale potporu za civilni sektor i njegovo bavljenje zaštitom, očuvanjem i upotrebom kulturne baštine.

7 UPRAVLJANJE KULTURNOM BAŠTINOM

Stanje kulturne baštine, bila ona materijalna ili nematerijalna, a na koje se nadovezuje upravljanje, varira od zapuštenosti, zanemarenosti, neodržavanja i ruševnosti do neprikladne obnove, pretjerane komercijalizacije i uništavanja uslijed korištenja, što je osobito istaknuto kod nepokretnih materijalnih dobara. Kod najčešćeg primjera aktivacije baštine, one u svrhu aktivacije kulturnih ustanova kao što su to muzeji, knjižnice i arhivi te prostori javne uprave, nekoliko je problematičnih aspekata. Primijećen je nedostatak odgovarajućeg prostora i opremljenosti za rad stručnog kadra, prezentaciju i čuvanje građe. Zbog propisanih uvjeta zaštite baštine, nemoguće je adaptiranje prostora. Prostori su također često neprimjereni i tehnički neadekvatno opremljeni za suvremene izvedbe, izlaganja, druge kulturne aktivnosti te osobito za veće projekte i događanja. U slučajevima nedostatka druge kulturne infrastrukture u određenoj sredini, osobito multifunkcionalnih dvorana, to često znači i nedostatak različitih kulturnih sadržaja. Pitanje kojim će se politika razvoja kulturne baštine morati uskoro ozbiljno pozabaviti jest osiguravanje energetske učinkovitosti nepokretnih materijalnih dobara, a čiji su alati često u sukobu s konzervatorskim smjernicama očuvanja i zaštite.

Način upravljanja kulturnom baštinom izuzetno je kompleksan zbog dinamike i koncentracije interesa te broja uključenih aktera. Dodatna otežavajuća okolnost su i neriješeni imovinsko-pravni i vlasnički odnosi. Primijećena je i centralizacija te prekomjerna politizacija upravljanja. Vrlo su rijetki primjeri civilno-javnih partnerstava te sudioničkog upravljanja. Istovremeno, komplicirani sustav upravljanja i zakonske odgovornosti koji se proteže od nacionalne prema lokalnoj samoupravi, oslabljen je i nedostatkom stručnog kadra te nedovoljnom profesionalizacijom što zatim utječe i na planiranje razvoja kulturne baštine, ali i na upravljanje te zaštitu.

Naime, što se tiče načina upravljanja i programiranja sadržaja u prostorima kulturne baštine, sustav je izrazito usmjeren na zaštitu kulturnog dobra, često i nauštrb drugih segmenata upravljanja te potencijalnih načina revitalizacije. Namjena kulturne baštine obično je definirana institucionalnom kulturom, pa se prostori koriste za konvencionalnu i normiranu djelatnost proizvodnje kulturnog sadržaja kao što su kazališta,

galerije ili pružanje usluga u kulturi (knjižnice, muzeji, arhivi). Sustav se stoga vidi kao zatvoren i statičan. Lokaliteti i spomenici se pasivno koriste pa su tako primjerice muzeji repozitoriji, umjesto mjesta dijaloga, komunikacije i interakcije. U manjem broju riječ je o kulturnim ili društveno-kulturnim centrima, koji osobito u manjim lokalnim zajednicama čine okosnicu društvenog života te su definirani raznovrsnim programom. Na području jadranske obale, u gradovima koji su osobito pogođeni masovnim turizmom, primijećeni su i negativni trendovi turistifikacije prostora kulturne baštine, koji zatim ostaju nedostupni lokalnoj zajednici te ne služe ispunjavanju njenih kulturnih potreba i navika.

Ovim načinom upravljanja prostorom, programiranjem sadržaja i njegovom namjenom, prostor ostaje i nedostupan za druge aktere kao što su mladi, udruge, umjetničke organizacije itd., kao i za deficitarne i suvremene potrebe u kulturi lokalne zajednice te potrebe dodatnih kapaciteta društvene infrastrukture. Problem ovakve nedostupnosti osobito je primijećen kod otočkih zajednica te manjih sredina u kojima je značajno limitirana infrastruktura za kulturne i društvene potrebe. Turistifikacija kulturne ponude u uvjetima turizma koji je značajno obilježen sezonalnošću znači da se kulturni programi većinom održavaju tijekom tog razdoblja. Problematičan je i razvoj publike, osmišljavanje kreiranja aktivnosti i prezentacije kulturne baštine različitim dionicima, kao i nedostatak istraživanja potreba, želja i očekivanja posjetitelja i korisnika. Navedeni trend podcrtan je i nedostatnim korištenjem alata upravljanja poput strategija i akcijskih planova kulturnih ustanova.

Svi ovi trendovi zatvaranja, ograđivanja i nedostupnosti, reflektiraju se i na (ne)povezanost građana s kulturnom baštinom, upućuju da je uloga kulturne baštine isključivo sredstvo zarade, pasivni element u životu lokalne zajednice te otkrivaju nedovoljnu senzibiliziranost što utječe na neadekvatno korištenje kulturne baštine i nedovoljnu participaciju u kulturnim programima. Odvojenost redovitog stvaranja veza i sjećanja dovodi do toga da ona postaje muzeificirani element lokalnog identiteta, u sferi tradicije, a ne dio osobnih suvremenih biografija.

SMJERNICE ZA RAZVOJ LOKALNE KULTURNE INFRASTRUKTURE I KORIŠTENJE PROSTORNIH RESURSA KULTURNE BAŠTINE

- Uspostaviti sustave i standarde evidencije i inventarizacije prostorne infrastrukture za kulturnu namjenu mješovitog tipa (ciljano za društveno-kulturne centre) i objekata kulturne baštine uz kontinuirano istraživanje, dokumentiranje, vrednovanje i praćenje stanja uz unapređenje sustava informatizacije;
- Urediti imovinsko-pravni status javnih prostornih resursa i kulturnih dobara te češće koristiti mehanizam privremenog skrbništva u smjeru aktivacije prostora kroz aktivnosti privremenog ili trajnog društveno-kulturnog centra;
- Unaprijediti sustav izrade planova i programa korištenja i upravljanja lokalnom kulturnom infrastrukturom i objektima kulturne baštine s posebnom dionicom identificiranja prostora i dobara u kojima će se primijeniti model sudioničkog upravljanja kao najadekvatniji model za angažman i uključivanje lokalne zajednice;
- Uspostaviti kontinuirano mapiranje rizika koji se mogu pojaviti u prostorima kulturne infrastrukture i objektima kulturne baštine (npr. utjecaji klimatskih promjena, ratovi itd.);
- Prilagoditi postojeće zakone i procedure upravljanja prostorom i kulturnim dobrima kako bi se razvijala partnerstva između raznih razina vlasti, lokalnih vlasti i relevantnih aktera te izmjenama i dopunama poboljšati ulogu i važnost organizacija civilnog društva kao subjekata koji upotrebom štite i čuvaju javne prostorne resurse i kulturna dobra;
- Izraditi strategije razvoja kulture gradova u kojima će biti integrirano upravljanje javnim prostornim resursima i kulturnom baštinom, posebice ljetnikovcima, dvorcima, vojnom i industrijskom baštinom, domovima kulture i slično, kroz sudioničke pristupe i integriranje lokalne zajednice;
- Osigurati prostore za društveno-kulturne i interdisciplinarne centre njihovim smještanjem u neiskorištene objekte kulturne baštine

(industrijskih i vojnih kompleksa) koji nisu zaštićeni kao kulturno dobro te se mogu bolje prilagoditi multifunktionalnosti i potrebama izvaninstitucionalnog kulturnog sektora te kreativne industrije, a njihovu prenamjenu voditi kroz participativni proces i uključivanje lokalne zajednice;

- Prenamjenu zapuštenih objekata kulturne baštine ili obnovu i uređenje kao i planiranje revitalizacije postojećih javnih prostornih resursa za namjenu kulture provoditi kroz participativne procese;
- U okviru dobrog upravljanja, jačati kapacitete zaposlenika i stručnjaka radi primjerenih oblika aktivacija javnih prostornih resursa za kulturnu namjenu kao i zbog ostvarivanja programa zaštite i očuvanja kulturne baštine, njezinog održivog korištenja te korištenja nacionalnih i međunarodnih izvora sredstava;
- Usustaviti smjernice za mjere energetske učinkovitosti za zgrade kulturne baštine te razviti sustav monitoringa vanjskog utjecaja na stanje baštine (zrak, buka, svjetlost, vremenski uvjeti) i kontinuirano provoditi mjere zaštite od rizika i negativnih učinaka klimatskih promjena;
- Prilagoditi javne prostorne resurse kulturne, odnosno društvene namjene kao objekte kulturne baštine koji su prenamijenjeni u društveno-kulturne centre i prilagođeni osobama s invaliditetom, u skladu s konzervatorskim smjernicama;
- Osigurati diversifikaciju izvora financiranja za revitalizaciju, obnovu i aktivaciju prostornih resursa za kulturnu, odnosno društvenu namjenu te prikupiti podatke o izravnim ulaganjima u zaštitu kulturne baštine na državnoj, lokalnoj, sponzorskoj i vlasničkoj razini;
- Redovito koristiti fondove EU-a, kao i poticati izvanproračunsko/privatno ulaganje u prostore društvenosti, tj. društveno-kulturne centre kao i u objekte kulturne baštine koje mogu osigurati privatni i civilni akteri (projekti, sponzorstvo, donatorstvo, međunarodni izvori, vlastita sredstva itd.);
- Razvijati mehanizme za pripremu i sufinanciranje projekata iz fondova EU-a, propisati ili viši postotak neoporezivih izdvajanja za kulturu ili drugi model kojim će se preferirati ulaganja u kulturu kroz neoporezivo izdvajanje.

9 BIBLIOGRAFIJA

Mišković, D. (2022.) „Prostorni resursi za kulturni sektor“. U: Matanovac Vučković, R., Uzelac, A. i Vidović, D. (ur.) *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, str. 264 - 272.

Tonković, Ž. i Pašalić, H. (2020.) „Nezavisna kulturna scena kao akter promjena u urbanom prostoru: primjer Zadra“. U: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 58 No. 3 (218), str. 267 - 289.

10 PRILOG. Analiza društvenog utjecaja za smjernicu „Lokalna kulturna infrastruktura i korištenje prostornih resursa kulturne baštine“

Uvod

Ovaj prilog predstavlja prognozu društvenog utjecaja smjernica za javne politike za društveno-kulturne centre (DKC-ove) i kulturne centre u Hrvatskoj koje su izrađene na projektu *Nova javna kultura i prostori društvenosti*.

Metode

Prognoza utjecaja donesenih smjernica rađena je po normama globalnog foruma Impact Management Project koje obuhvaćaju dimenzije utjecaja koje odgovaraju na pitanja što je utjecaj, tko ga doživljava, dubina/stupanj utjecaja i koji su rizici da se utjecaj ne ostvari⁵.

Ova analiza pokušava odgovoriti na pitanje: **Kakav bi društveni utjecaj imala implementacija predloženih smjernica za poboljšanje javnih politika za društveno-kulturne centre i kulturne centre?**

Specifična pitanja analize:

1. Kako će implementacija smjernica utjecati na DKC-ove (i povezane dionike)?
2. U kojoj mjeri će implementacija smjernica utjecati na DKC-ove?
3. Koji bi dodatni čimbenici (koji nisu predloženi smjernicama) pozitivno utjecali na DKC-ove?

Prognoza utjecaja kojom se ovdje bavimo, a događa se nakon hipotetske implementacije smjernica, ima puno pretpostavki. Zato u analizi nismo mogli baratati egzaktnim podacima, pogotovo o dubini/stupnju utjecaja gdje je najčešće korišten opseg – broj ljudi ili organizacija koje će doživjeti utjecaj.

Istraživanje je provedeno u razdoblju od siječnja do travnja 2023. godine.

⁵ Preuzeto s mrežnog izvora: <https://impactfrontiers.org/norms/>

Metode istraživanja su uključivale:

- **Sekundarni podaci.** Koristile su se smjernice za javne politike izrađene na ovom projektu, druga istraživanja i dostupni podaci sa svrhom mapiranja potencijalnog utjecaja na DKC-ove, kulturne centre i na druge identificirane dionike te sa svrhom kvantificiranja/mjerenja nekih indikatora utjecaja.
- Provedena je **online anketa.** Ciljana populacija su bili DKC-ovi u Hrvatskoj u „užem smislu“, oni koji rade ili planiraju raditi po principu civilno-javnog partnerstva i sudioničkog upravljanja (N=15). Uzorak je bio n = 6 DKC-ova. U anketu su uključene i 3 organizacije civilnog društva(OCD)koje ne ulaze u definiciju DKC-a, no upravljaju prostorima i kulturnim i društvenim programom. Anketa je sadržavala otvorena pitanja kako bi se proširio opseg područja utjecaja koji nije bio mapiran do provedbe ankete te kako bi se produbilo razumijevanje društvenog utjecaja.

Provedene su **konzultacije i diskusije** s akterima projekta *Nova javna kultura i prostori društvenosti* – istraživačima, DKC-ovima i operativnim timom projekta.

Dionici koji će doživjeti utjecaj smjernica

U procjeni su obuhvaćeni dionici za koje smatramo da će osjetiti najveći, najčešće direktni utjecaj predloženih smjernica za javne politike. Nisu uključene skupine na koje bi promjena politika imala indirektni utjecaj u lancu promjena, npr. obitelji aktera u kulturi i skupine na koje ti akteri djeluju van sektora kulture, poslovni sektor u zajednicama koje će doživjeti promjene, druge lokalne i regionalne institucije, ministarstva itd.

Opisano je trenutno stanje dionika. Uključeni su samo oni indikatori koji su nam važni za opseg društvenog utjecaja i indikatori za čije vrijednosti smatramo da će se mijenjati utjecajem politika.

Društveno-kulturni centri i organizacije civilnog društva koje upravljaju prostorima

Na projektu je mapirano 15 organizacija/mreža koje iniciraju procese osnivanja DKC-ova na temelju civilno-javnog partnerstva i sudioničkog upravljanja. Mapirano je dodatnih 59 prostora kojima upravljaju OCD-ovi. U *Pregledu kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj* takvi centri se nazivaju „novim kulturnim centrima“. Prvospomenuti centri se nazivaju „društveno-kulturni centri po modelu civilno-javnog partnerstva“, a ovi drugi „neovisni kulturni centri“ (Celakoski, 2022).

Za potrebe ove analize procijenili smo potencijal za osnivanje novih društveno-kulturnih centara kako bismo odredili potencijalni opseg utjecaja u situaciji implementacije smjernica za kulturne politike. Procijenjeno je da u situaciji dobrog okruženja postoji velika vjerojatnost da se u svakom gradu i općini oformi barem jedan društveno-kulturni centar. Veći gradovi imaju potencijal za više centara, no mnoge općine u kojima nema dovoljne snage OCD-ova za *bottom-up* pristup organiziranja imaju i malu vjerojatnost za osnivanje DKC-a. Procijenjeno je da Hrvatska u situaciji implementacije pozitivnih politika može imati 550 DKC-ova.

Nemamo podatke o veličinama društveno-kulturnih centara. Za potrebe ove analize ćemo koristiti procjenu od 980 m² što je medijalna površina istraženih tradicionalnih kulturnih centara.

Istraživanje za potrebe ove analize rađeno je na uzorku od 9 organizacija, od čega je 6 DKC-ova, a 3 su organizacije koje upravljaju prostorom. U upravljanje i rad prostora uključene su od 3 do 21 osoba po prostoru, u prosjeku 9 osoba po prostoru. Organizacija koja upravlja prostorom zapošljava od 1 do 13 osoba, u prosjeku 5 osoba po organizaciji. U uzorku je 25 osoba (>50%) od ukupno 49 zaposleno na određeno vrijeme s tim da čak 6 (67%) od 9 organizacija zapošljava isključivo na određeno. Ukupno 34 zaposlenika (70%) ovih organizacija rade na aktivnostima vezanima uz prostor. Možemo reći da se direktni utjecaj implementacije smjernica na DKC-ove i organizacije koje upravljaju prostorima trenutno odnosi u prosjeku na 9 osoba po DKC-u, odnosno na 5 zaposlenika DKC-a ili organizacije koja upravlja prostorom. Radi se o ukupno 670 osoba od kojih je 370 osoba zaposleno direktno u organizacijama koje upravljaju prostorima.

Istraživanje je pokazalo da 6 od 9 organizacija (67%) tvrdi da plaća u njihovoj organizaciji nije dostatna za troškove života, odnosno osobe koje rade moraju imati dodatne poslove i izvore primanja. Organizacije navode visoku razinu stresa zbog neizvjesnosti, potplaćenosti, požrtvovnosti, niskog standarda života, manjka kadra i teške komunikacije s JLRS-ovima. U prilog ovome idu i druga istraživanja koja navode da je 56% zaposlenika OCD-ova doživjelo sagorijevanje (*burn-out*) u proteklih pet godina (Stec i ostali (2020) prema Juretić, Jakovčić i LORI (2014), 22).

Organizacije nisko procjenjuju svoje znanje u sljedećim područjima (na skali 1-5):

- sudioničko upravljanje i uključivanje zajednice: 3,78
- prikupljanje i diversifikacija sredstava: 3,78

- samofinanciranje DKC-a/organizacije: 2,67

Od drugih tema navode potrebu za jačanjem kapaciteta u sljedećim područjima: zagovaranje, upravljanje organizacijom/menadžment, dugoročno financijsko planiranje, EU fondovi i drugi izvori financiranja, financije, projektno apliciranje, (društveno) poduzetništvo, marketing.

U Hrvatskoj su se DKC-ovi dosad financirali iz:

- lokalnih i državnih proračuna za financiranje javnih ustanova (odnosi se na one DKC-ove koji su registrirani kao ustanove ili surađuju s gradskom ustanovom oko pitanja korištenja prostora – 2 organizacije);
- iz Europskog socijalnog fonda (kroz projekte u sklopu poziva Kultura u centru, Prostori sudjelovanja, Umjetnost i kultura online);
- programa Kreativna Europa (1 organizacija);
- podrški Zaklade "Kultura nova" (11 organizacija).

Organizacije na pitanje "Koliko vam je teško komunicirati s javnošću, osigurati dobru medijsku vidljivost i razumijevanje javnosti o važnosti DKC-ova?" odgovaraju:

- jako teško: 11,1%
- teško: 33,3%
- uspijevamo nešto postići, no moglo bi bolje: 33,3%
- nije toliko teško, mislim da smo dobri u tome: 22,2%
- jako smo uspješni u tome: 0%

Samo 22% organizacija zadovoljno je svojom komunikacijom.

Tradicionalni kulturni centri

Zbog nepostojanja zakonske definicije i registra, kulturnim centrima ćemo za potrebe ovog dokumenta smatrati one institucije koje se ili nazivaju ili smatraju kulturnim centrom, registrirane su kao javne ustanove i u pravilu su u vlasništvu gradova i općina. Ovdje nećemo obuhvatiti prostore poput društvenih domova, vatrogasnih domova, domova mladih i drugih prostora koji nisu zasebne ustanove. Također, ovdje nisu obuhvaćeni društveno-kulturni centri i OCD-ovi koji upravljaju prostorima – njih promatramo kao zasebnu skupinu dionika.

U *Pregledu kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj* spominje se 55 centara za kulturu u 16 županija i u Gradu Zagrebu te 52 pučka otvorena učilišta koja se bave kulturom (Perišić, 2022). Takvi centri

su tamo nazvani tradicionalnim kulturnim centrima. Za potrebe ovog rada ćemo koristiti brojku od 107 kulturnih centara.

Na projektu je mapirano 70-ak kulturnih centara u Hrvatskoj, od čega je samo njih 13 u općinama i mjestima koja pripadaju općinama, ostali su u gradovima.

Prosječna veličina prostora kulturnih centara je 1 873 m² te ćemo uzeti medijalnu vrijednost od 980 m² jer postoji manji broj kulturnih centara koji ima izrazito velike objekte. Kulturni centri imaju između jedne i 26 zaposlenih osoba, medijan je 7, i u pravilu zapošljavaju na neodređeno i imaju veći broj stalnih vanjskih suradnika, od nekoliko do 200.

Za potrebe ove analize napraviti ćemo procjenu osnivanja novih tradicionalnih kulturnih centara u slučaju implementacije predloženih smjernica za javne politike. Uzet ćemo pretpostavku da svaki grad u Hrvatskoj ima barem jedan tradicionalni kulturni centar, na to dodati 15 kulturnih centara Grada Zagreba i obračunati da 20% u ukupnom broju budu centri u općinama (u tom postotku je trenutno otprilike udio centara u općinama). Procjena je da bi u situaciji poticajnih politika i pozitivnog okruženja u Hrvatskoj djelovalo 170 kulturnih centara.

Lokalni umjetnici, radnici u kulturi i OCD-ovi koji organiziraju program u prostoru

DKC-ovi i OCD-ovi koji upravljaju prostorom navode broj od 10 do 300 različitih korisnika (iz skupine koja se odnosi na lokalne umjetnike, radnike u kulturi i OCD-ove koji organiziraju program u prostoru) u zadnjih godinu dana, s izuzetkom Doma mladih Split (preko 2 000). Ako izuzmemo Dom mladih Split, prosjek je 81 korisnik po prostoru.

Ispitani navode mlade i neafirmirane umjetnike kao skupinu na koju imaju posebno pozitivan utjecaj.

Prema Registru udruga u Republici Hrvatskoj, u 2019. je 8 573 udruga upisano u područje kulturnih djelatnosti (Mišković, 2022). Te organizacije možemo smatrati potencijalnim suradnicima različitih modela i jačina veza – od direktnog sudjelovanja u DKC-ovima do povremenih korisnika prostora.

Jedinice lokalne i regionalne samouprave

Hrvatska ima 428 općina, 127 gradova i 20 županija. Kulturni centri i društveno-kulturni centri su uglavnom vezani uz gradove i općine kao

institucije. Rijetki su slučajevi kada je uključena županija (npr. Platforma za društveni centar Čakovec imala je partnerstvo s Međimurskom županijom do 2020. godine).

Lokalna zajednica

Lokalnom zajednicom u ovom dokumentu smatramo sve stanovnike koji gravitiraju nekom (društveno-) kulturnom centru te koji direktno ili indirektno utječu na centar ili centar na neki način utječe na njih. Hrvatska ima 3,9 milijuna stanovnika u 127 gradova i 6 617 sela. U selima živi 45% svih stanovnika, a prosječna naseljenost u selima je 360 stanovnika.

Ispitane organizacije (DKC-ovi i OCD-ovi koji upravljaju prostorima) navode prosječan mjesečni posjet od 40 do 1 000 ljudi (prosjeak je 460), osim Doma mladih Split s 6 000 posjetitelja mjesečno koji je izuzet iz prosjeka.

Organizacije koje upravljaju prostorima kažu da je iskorištenost prostora od 20 do 85%, u prosjeku 50%.

Kao specifične skupine iz zajednice, koje uključuju u svoje programe i na koje imaju utjecaj, organizacije navode ranjive skupine i mlade. Od ranjivih skupina ciljano rade sa ženama tražiteljicama azila ili u statusu izbjeglica, LGBTQ+ zajednicom, izbjeglicama, migrantima, osobama s invaliditetom, nacionalnim manjinama (najčešće Romima), osobama s teškoćama, učenicima strukovnih srednjih škola, nezaposlenima, osobama starije životne dobi.

Organizacije navode da u prosjeku čak 36% njihovih korisnika pripada ranjivim skupinama. Ranjive skupine su posebno važne u kontekstu utjecaja jer što je skupina marginaliziranija, manje integrirana u društvo, s otežanim pristupom uslugama, to rad s njom ima veći utjecaj.

Kroz razne oblike edukacija u prosjeku je u godinu dana prošlo 105 osoba po organizaciji (50 do 200). Ovaj prosjeak ne uključuje Dom mladih Split gdje je bilo uključeno 10 000 osoba.

DKC-ovima/organizacijama za opsežnije i kvalitetnije uključivanje zajednice nedostaju:

- ljudski i financijski resursi za tu aktivnost;
- prostorni, ljudski i financijski kapaciteti - ne mogu se provesti svi željeni programi;
- kapacitirani zaposlenici (potkapacitiranost, preopterećenost drugim prioritetima);
- model upravljanja, motiviranost zaposlenika za taj posao.

IZVORI

Celakoski, T. (2022.) „Novi kulturni centri“. U: Matanovac Vučković, R., Uzelac, A. i Vidović, D. (ur.) *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, str. 241-247

Esser, A., Dunne, A., Meeusen, T., Quaschnig, S., and Wegge, D. (2019.) *Comprehensive study of building energy renovation activities and the uptake of nearly zero-energy buildings in the EU. European Commission report*. Preuzeto s mrežnog izvora: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2019-12/1.final_report_0.pdf

Mišković, D. (2022.) „Formalizirano djelovanje umjetnika i građana“. U: Matanovac Vučković, R., Uzelac, A. i Vidović, D. (ur.) *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, str. 225-230

Perišić, Lj. (2022.) „Tradicionalni kulturni centri“. U: Matanovac Vučković, R., Uzelac, A. i Vidović, D. (ur.) *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, str. 235 – 241

Stec i ostali (2020.) *Sažetak analize dokumentacije o sagorijevanju 2019/20*. Culture Shock Foundation, K-Zona, City of Women. Preuzeto s izvora: https://burnout-aid.eu/uploads/reports/BURNOUT_DESK_RESEARCH_2019_20_HRV.pdf

Smjernica: 3. Lokalna kulturna infrastruktura i korištenje prostornih resursa kulturne baštine	
Utjecaj	Opseg/dubina utjecaja
Dionik: 1. Društveno-kulturni centri i organizacije civilnog društva koje upravljaju prostorima	
<p>Revitalizacija i uređenje objekata omogućilo bi više adekvatnih prostora, mogućnost korištenja tijekom cijele godine (zima), bolju pristupačnost osobama s invaliditetom, razvoj novih usluga, funkcionalnije, ugodnije i zdravije prostore. To bi utjecalo na povećanje broja korisnika i veću održivost.</p> <p><u>Ishodišta:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Sve ispitane organizacije tvrde da je potreban infrastrukturni projekt revitalizacije i uređenja prostora kojim upravljaju. Organizacije kažu da je iskorištenost prostora od 20 do 85%, u prosjeku 50%. Mnoge organizacije kao veliki problem navode energetska učinkovitost i otežano ili nemoguće korištenje prostora zimi. 	<p><u>Za trenutno stanje:</u> 74 organizacije (15 DKC-ova + 59 OCD-ova koji upravljaju prostorom). 670 osoba uključeno je u upravljanje i rad prostora, od čega je zaposleno 370 osoba.</p> <p><u>Procijenjeni potencijal:</u></p> <p>S obzirom na potrebe i potencijal, kad bi bile u mogućnosti, postojeće organizacije bi u prosjeku više od 4 puta povećale broj zaposlenih. S prosječnih 5 po organizaciji/centru na 21. To bi značilo 1 550 zaposlenih u postojećim centrima.</p> <p>Ako uključimo osnivanje novih centara, procijenili smo potencijal od ukupno 550 DKC-ova u RH koji bi zapošljavali 11 550 osoba.</p>
<p>Bolje sudioničko upravljanje, stabilniji rad, dugoročniji ugovori o korištenju prostora povećali bi mogućnost dodatnog ulaganja u prostore i partnerstvo s JLRS-ovima u ulaganjima (mogućnost korištenja više fondova).</p> <p><u>Ishodišta:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Svi ispitani DKC-ovi smatraju da je za njihov rad važno ili jako važno civilno-javno partnerstvo. 	

Dionik: 2. Lokalna zajednica	
<p>Veći pristup kulturnim i edukacijskim sadržajima: novim, raznolikijim i redovitijim sadržajima će dovesti do:</p> <ul style="list-style-type: none"> povećanja zadovoljstva, znanja, društvenih veza i statusa u društvu. <p>Veće sudjelovanje u kreiranju sadržaja će dovesti do:</p> <ul style="list-style-type: none"> većeg ostvarenja interesa i potencijala, statusa u društvu. <p><u>Ishodišta:</u></p> <p>Organizacije kažu da je iskorištenost prostora od 20 do 85%, u prosjeku 50%.</p>	<p><u>Za trenutno stanje:</u></p> <p>Prosječni mjesečni broj posjetitelja po centru je 460 osoba (bez uključenog Doma mladih Split s 6 000 posjetitelja) što je ukupno preko 40 000 osoba. Ako dodamo 107 tradicionalnih kulturnih centara, ukupni broj je oko 90 000 posjetitelja mjesečno.</p> <p>U prosjeku 36% korisnika DKC-ova pripada ranjivim skupinama.</p> <p>Kroz razne oblike edukacija u DKC-ovima u prosjeku je u godinu dana prošlo 105 osoba po organizaciji. Radi se o ukupno 7 770 osoba.</p> <p><u>Procijenjeni potencijal:</u></p> <p>Organizacije smatraju da bi iskorištenost prostora u povoljnim uvjetima mogle podići s prosječnih 50% na prosječnih 88% te da bi povećale broj sudionika edukacija za 3,5 puta.</p> <p>550 DKC-ova u punom kapacitetu bi imalo ukupno 352 000 posjetitelja mjesečno i preko 200 000 osoba na edukacijama godišnje.</p>

Dionik: 3. Lokalni umjetnici, radnici u kulturi i OCD-ovi koji organiziraju program u prostoru	
<p>Bolja kvaliteta i ponuda prostora s kvalitetnijom infrastrukturom za različite namjene proširit će krug korisnika i omogućiti im da kreiraju nove usluge. To će utjecati na kvalitetu, održivost i vidljivost ove skupine.</p>	<p><u>Za trenutno stanje:</u></p> <p>DKC-ovi i OCD-ovi koji upravljaju prostorom imali su u prosjeku 81 korisnika u zadnjih godinu dana što je ukupno 6 000 korisnika iz ove skupine. Ovaj prosjek ćemo koristiti i za 107 kulturnih centara što je oko 8 700 korisnika, ukupno 14 700 korisnika iz ove skupine.</p> <p>Ispitani DKC-ovi navode mlade i neafirmirane umjetnike kao skupinu na koju imaju posebno pozitivan utjecaj.</p> <p><u>Procijenjeni potencijal:</u></p> <p>550 DKC-ova bi imalo 44 550 korisnika ove skupine. U RH je 2019. bilo preko 8 500 udruga s registriranom kulturnom djelatnošću. DKC-ovi kao prostori društvenosti okupljaju i udruge van djelatnosti kulture.</p>
Dionik: 4. Jedinice lokalne i regionalne samouprave	
<p>Aktivacija prostornih resursa. Veća aktivacija lokalne zajednice.</p> <p>Veći priljev financijskih sredstava u zajednicu.</p> <p>Sve promjene bi utjecale na kvalitetu života u zajednici i reputaciju zajednice.</p> <p>Dio odgovornosti za kulturu bi prešao s JLS na OCD.</p>	<p><u>Za trenutno stanje:</u></p> <p>Oko 60 gradova i općina u kojima djeluju DKC-ovi ili OCD-ovi koji upravljaju prostorom.</p> <p><u>Procijenjeni potencijal:</u></p> <p>Oko 500 gradova i općina u kojima bi djelovali DKC-ovi.</p>

Dionik: 5. Tradicionalni kulturni centri	
<p>Revitalizacija i uređenje objekata omogućilo bi više adekvatnih prostora, bolju pristupačnost za osobe s invaliditetom, razvoj novih usluga, razmjenu prostornih resursa s drugim akterima, funkcionalnije, ugodnije i zdravije prostore. To bi utjecalo na kvalitetnije i raznovrsnije programe.</p>	<p>Utjecaj na 107 kulturnih centara s preko 800 zaposlenih.</p>
<p>Globalni ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals - SDGs) na koje će smjernica utjecati: 3. Zdravlje i blagostanje, 8. Dostojanstveni rad i ekonomski rast, 9. Industrija, inovacije i infrastruktura, 11. Održivi gradovi i zajednice</p>	
<p>Rizici:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizacije civilnog društva i DKC-ovi nemaju dovoljni kapacitet za provedbu infrastrukturnih projekata; • Lokalna samouprava ne surađuje u dovoljnoj mjeri sa zajednicom u projektima revitalizacije ili joj prioritet nisu partnerstva i suradničko upravljanje novom infrastrukturom; • Lokalna samouprava ne uključuje lokalnu zajednicu u dovoljnoj mjeri u planiranje i izradu projekata revitalizacije ili nema kao prioritet partnerstva i suradničko upravljanje novom infrastrukturom; • Preveliki naglasak na infrastrukturi uz zanemarivanje ostalih potrebnih elemenata poput edukacije i osnaživanja dionika, privlačenja i zadržavanja kvalitetnog kadra. 	

Savez udruga Klubtura, Ulica Baruna Trenka 11, 10 000 Zagreb
tel: 01/7898-732, mob: 091/2582-567
www.clubture.org